

Jan Kok en Marco H.D. Van Leeuwen (eds.), *Genegenheid en gelegenheid. Twee eeuwen partnerkeuze en huwelijk* (Amsterdam: Aksant, 2005) 339 p. ISBN 9052601526

Dit verzamelwerk vindt zijn oorsprong in de studiedag 'Endogamie en partnerkeuze in Nederland en Vlaanderen' op 22 november 2002 in Amsterdam. De redacteurs willen een antwoord geven op de vraag in hoeverre partnerkeuze in West-Europa, en in het bijzonder in Nederland en Vlaanderen, een zaak was van de partners zelf. Dit antwoord wordt gezocht in een breed overzicht van het historische en sociaalwetenschappelijke onderzoek naar partnerkeuze in Vlaanderen en Nederland.

De auteurs behandelen het onderwerp vanuit verschillende invalshoeken en met uiteenlopende bronnen. Pieter Stokvis tracht aan de hand van huwelijksadvertenties en egodocumenten een zicht te krijgen op de evolutie van de verzuchtingen van de adverteerders en hun familie van de Franse Tijd tot het einde van de twintigste eeuw. Van Leeuwen, Maas en Mandemakers onderzoeken de sociale endogamie en de rol van de familie daarin in Nederland in de periode 1840-1940 aan de hand van de informatie uit huwelijksakten die zijn opgenomen in de Historische Steekproef Nederland (HSN), een databank met gegevens over een steekproef uit de hele Nederlandse bevolking. De endogamie tijdens de negentiende eeuw binnen een aantal sociale groepen: middengroepen, de stedelijke arbeidersklasse, boeren en de hoge burgerij, wordt onderzocht aan de hand van verschillende bronnen door de auteurs Van Tilburg, Van de Putte, Damsma en Kok en De Nijs. Zowel Van Poppel en Ekamper als Kok en Mandemakers onderzoeken ook op basis van huwelijksakten de evolutie van geografische endogamie in de negentiende en twintigste eeuw in enerzijds Gouda en anderzijds Zeeland en Utrecht. In de bijdragen van Esveldt en Van Poppel en van Schrover staat de invloed van etniciteit op de partnerkeuze centraal. De eersten maken gebruik van een vragenlijst waarin personen van Turkse of Marokkaanse afkomst in Nederland toelichting geven bij hun partnerkeuze halverwege de jaren negentig van de twintigste eeuw. De tweede vergelijkt op basis van bevolkingsregisters huwelijkspatronen van Duitse migranten in Utrecht en andere Utrechtenaren in de negentiende en eerste helft van de twintigste eeuw.

Verfrissend zijn onder andere de bijdragen geleverd door Rutten en De Hoog. Rutten onderzoekt de invloed van de staat op partnerkeuze aan de hand van huwelijksakten in Limburg dat in 1839 wordt verdeeld in een Belgische en Nederlands deel. De impact van etniciteit op partnerkeuze wordt vaak onderzocht, zoals ook in dit boek. De invloed van de staat is minder vanzelfsprekend en veel minder bestudeerd. Ondanks het feit dat de integratie van Limburg in Nederland moeizaam verliep, loopt het percentage gemengde huwelijken tussen Nederlanders en Belgen al snel na de scheiding terug. De segregerende invloed van de staat wordt onder andere uitgeoefend via de nationale omkadering van het verenigingsleven en onderwijsinstellingen en de nationale inkleuring van de berichtgeving in de media. Jammer is dat de auteur zich enkel kan beroepen op bronnen uit dorpen aan de Nederlandse kant van de grens.

Kees de Hoog onderzoekt endogamie en plaatsen waar jongeren (eerste huwelijken) en ouderen (niet-eerste huwelijken) hun toekomstige partners kunnen ontmoeten na de Tweede Wereldoorlog. Deze vergelijking is interessant omdat in het historisch onderzoek naar huwelijk en partnerkeuze tweede en volgende huwelijken veelal verwaarloosd worden. Bij niet-eerste huwelijken komt sociale endogamie minder voor. De invloed van ouders en vrienden is sterk afgenomen. Maar anderzijds zijn de ontmoetingsplaatsen voor ouderen beperkter, waardoor zij zich meer op de georganiseerde huwelijksmarkt storten. Vooral voor oudere vrouwen is het moeilijk een

nieuwe partner te vinden. Voor jongeren bestaan uiteenlopende plaatsen waar zij 'verkiezbare gelijken' kunnen aantreffen.

Genegenheid en gelegenheid komt ruimschoots tegemoet aan zijn doelstellingen: de veranderende voorkeuren en beperkingen met betrekking tot partnerkeuze worden in verschillende contexten en op diverse traditionele en innovatieve manieren bestudeerd. Zoals door de redacteurs in een inleidend hoofdstuk wordt aangegeven, kunnen niet alle aspecten in verband met partnerkeuze worden behandeld (p. 18-22). Een belangrijk facet dat grotendeels buiten beeld blijft, is de mate waarin de aspiraties van de (huwelijks)partners en hun omgeving al dan niet worden ingevuld of zelfs worden overtroffen. Sociale mobiliteit door middel van het huwelijk is nochtans een voor de hand liggend onderzoeksonderwerp.

Christa Matthys
Universiteit Gent

Erika Kuijpers, *Migrantenstad. Immigranten en sociale verhoudingen in 17^e-eeuws Amsterdam* (Hilversum: Verloren, 2005) 447 p. ISBN 906550852X. Tevens verschenen als proefschrift aan de Universiteit Utrecht 2005.

Erika Kuijpers promoveerde in 2005 op haar onderzoek naar migranten, die in de zeventiende eeuw naar Amsterdam kwamen. Kuijpers wilde niet alleen een verhaal vertellen over deze migranten, maar ook over de stad Amsterdam en hoe die door de komst van migranten veranderde. De stad groeide door de komst van migranten en de snel groeiende stad trok nieuwe migranten aan. In de stad ontstond een omvangrijke onderklasse van migranten, die in een substad gescheiden leefden van de overige Amsterdammers.

Het onderzoek van Kuijpers is bewonderenswaardig in meerdere opzichten. Onderzoek naar migranten in de vroegmoderne tijd is niet eenvoudig. Migrantentebreken in heel veel bronnen. In de ondertrouwakten – een door historici van deze periode veelvuldig gebruikte bron – blijft 60 tot 80 procent van de migranten buiten beeld, schat Kuijpers. De migranten waren al getrouwd, trouwden nooit of vertrokken weer voor ze trouwden. In poorterboeken of lidmaatregisters kwamen migranten nog minder voor. Van de tijdelijke inwoners van Amsterdam, die veelal jong, ongehuwd en kinderloos waren, is het moeilijk een beeld te krijgen.

Het is Kuijpers desondanks gelukt om over haar onderwerp heel veel informatie boven water te krijgen uit zeer uiteenlopende bronnen. In de bijlage wordt een mooi overzicht gegeven van het speurwerk in tal van bronnen. De bijlage bevat ook een groot aantal tabellen dat de beweringen in de hoofdtekst onderbouwt. Op sommige punten stoelt het betoog – zoals verwacht kan worden voor deze periode en dit onderwerp – op aannames, maar Kuijpers weet die zeker aannemelijk te maken.

Voor migrantenvrouwen is het vinden van gegevens nog moeilijker dan voor mannen. In veel publicaties heeft dat er toe geleid dat migrantenvrouwen ontbreken. Het boek van Kuijpers is in positieve zin een uitzondering omdat is geprobeerd systematisch aan migrantenmannen en -vrouwen gelijke aandacht te besteden.

Het boek toont aan hoe belangrijk netwerken waren voor migranten. Via die netwerken vonden ze huisvesting, werk en een huwelijkspartner. Uit eerdere publicaties wisten we al dat die netwerken van migrantenmannen en -vrouwen niet gelijk waren. Een mooie bijdrage van het boek van Kuijpers aan de discussie over het belang van net-